

<https://doi.org/10.62837/2025.10.299>

ELLADA MƏMMƏDOVA ELIXMAN
BAKI DÖVLƏT UNIVERSITETİ
*Uzaq Şərq dilləri və ədəbiyyatı kafedrası,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, baş müəllim*
ellada.lt@gmail.com
elladamammadova@bsu.edu.az

XÜLASƏ

YAPON DİLİNDƏ —ておく / -TE OKU TƏRZ FORMASININ MÜQAYISƏLİ TƏDQIQI

Bu məqalədə yapon dilinin aspektual sistemində mühüm yer tutan ておく konstruksiyası semantik, sintaktik, praqmatik və tipoloji aspektlərdən təhlil olunur. Qrammatikləşmə prosesi nəticəsində “qoymaq” mənasını verən 置く (oku) feili te-forma ilə birləşərək aspektual funksiyalı köməkçi feilə çevrilmişdir. Məqalədə bu formanın hazırlıq (準備), prospektivlik (予防), nəticənin saxlanması (結果保持) və sosial praqmatik funksiya (社会的段取り) kimi semantik təbəqələri araşdırılır. Müasir Yapon Milli Korpusunun əsasında forma ilə bağlı kollokasiyalar və istifadə olunan ifadələr təhlil edilir. Bundan əlavə, ておく-un dialektal, tarixi və areal tipoloji xüsusiyyətləri, xüsusilə də türk dilləri ilə paralellər kontekstində müzakirə olunur. Məqalə, ておく-un yalnız bir qrammatik funksiya deyil, həm də yapon cəmiyyətində sosial harmoniya və məsuliyyət anlayışlarını ifadə edən çoxcəhətli struktur olduğunu göstərir.

Açar sözlər:

ておく, aspekt, qrammatikləşmə, hazırlıq, nəticə, praqmatika, yapon dili, köməkçi feil, Altay dilləri, konverbiya, planlaşdırma

РЕЗЮМЕ

СРАВНИТЕЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ КОНСТРУКЦИИ —ておく / - TE OKU В ЯПОНСКОМ ЯЗЫКЕ

Данная статья посвящена комплексному анализу японской глагольной конструкции ておく, которая играет ключевую роль в системе аспектуальности языка. Глагол 置く (oku), изначально означающий “класть, оставлять”, в процессе грамматикализации утрачивает свое лексическое значение и приобретает функции вспомогательного глагола, выражающего аспект подготовки, сохранения результата и прагматической преднамеренности. Рассматриваются семантические категории как подготовка (準備), предотвращение (予防), результативное сохранение (結果保持) и социальная

координация (社会的段取り). На основе данных Японского Национального Корпуса анализируются типичные коллокации и контексты использования. Также обсуждаются диалектные формы (например, とく), историческое развитие конструкции и параллели с тюркскими языками. Статья подчеркивает значимость формы ておく не только как грамматического явления, но и как маркера культурных ценностей японского общества, таких как ответственность и социальная гармония.

Ключевые слова:

ておく, аспект, грамматикализация, подготовка, результат, прагматика, японский язык, вспомогательный глагол, алтайские языки, конвербия, планирование

ELLADA MAMMADOVA ELIKHMAN

SUMMARY

COMPARATIVE STUDY OF THE CONSTRUCTION —ておく / -TE OKU IN JAPANESE

This article offers a comprehensive analysis of the Japanese verbal construction ておく, which has undergone a significant grammaticalization process. Originally derived from the verb 置く (oku) meaning “to put/place,” it has developed into an auxiliary verb indicating preparation, prospective intention, resultative retention, and pragmatic-social coordination. The study explores the construction’s multilayered semantic functions, referencing key scholars such as Comrie, Bybee, Kindaichi, and Hasegawa. Using data from the Balanced Corpus of Contemporary Written Japanese (BCCWJ), the article identifies common collocations and usage trends. Dialectal variants such as とく (toku) and their sociolinguistic implications are also discussed. Furthermore, the article highlights areal typological parallels with Turkic languages, emphasizing structural similarities without asserting genetic relationships. The construction ておく is shown to encapsulate not only grammatical aspect but also culturally embedded values such as responsibility and social harmony in Japanese society.

Keywords:

te-oku, aspect, grammaticalization, preparation, resultative aspect, pragmatics, Japanese language, auxiliary verb, Altaic typology, converb, planning

**YAPON DİLİNDƏ —ておく / -TE OKU TƏRZ FORMASININ
MÜQAYISƏLİ TƏDQIQI**

Yapon dilində feil aspektinin analitik üsulla ifadəsi dilin struktur tipologiyasının ən xarakterik cəhətlərindən hesab olunur. Bu sistemdə feil-ておく konstruksiyası

həm semantik, həm sintaktik, həm də praqmatik baxımdan ən çox yüklənmiş və çoxşaxəli formalardan biridir. Leksik olaraq 置く (oku) “qoymaq, bir yerdə saxlamaq, yerləşdirmək” mənasına malik olsa da, yapon dilinin uzunmüddətli qrammatikləşmə prosesi nəticəsində bu feil te-forma ilə birləşdikdə ilkin leksik məzmununu demək olar ki, tamamilə itirərək yalnız aspektual, nəticə yönümlü və planlaşdırıcı funksiyalar daşıyan köməkçi feilə çevrilmişdir. Bu proses Heine və Kuteva (2002) tərəfindən təsvir edilən semantik dəyişmə dünya dillərində qeydə alınmış qrammatikləşmə trayektoriyalarının ən tipik nümunələrindən biridir.

Şibatani (1990) qeyd edir ki, yapon dilində aspekt, xüsusilə də hazırlıq və nəticəlilik kateqoriyaları, əsasən konverbal struktura – yəni te-formaya – söykənir. Bu forma həm sintaktik bağlayıcı, həm də morfoloji şəkildə qrammatik nüvə yaradan strukturdur. Te-formanın qrammatikal gücü sadə bir bağlayıcı funksiyamı aşaraq, zaman, aspekt, modal, hətta praqmatik mənalandırmanın mərkəzi elementinə çevrilmişdir. ておく da məhz belə bir strukturun məhsuludur.

Kindaichi (1988) te-formanın aspekt yaradıcı gücünü təhlil edərək göstərir ki, ている, てしまう, である və ておく yapon dilində zaman/aspekt sisteminin nüvəsini təşkil edir. Onun fikrincə, ておく tamamlanmış hərəkətin gələcək üçün məqsədyönlü şəkildə saxlanması semantikasını daşıyan xüsusi funksional kateqoriyadır.

Bu konstruksiya yalnız “hazırlıq” aspekti kimi izah edilsə də, əslində çoxqatlıdır. Noda (1997) onu “tamamlanmış hərəkətin gələcək üçün aktiv vəziyyətdə saxlanması” kimi təsvir edir. Bu tərif konstruksiyanın yalnız semantik deyil, həm də praqmatik çalarlarını ehtiva edir. Hasegawa (2015) ておく -un benefaktiv və sosial koordinasiya funksiyasını önə çıxararaq yazır ki, bu forma danışan şəxs tərəfindən “qarşı tərəfin gələcək ehtiyacını əvvəlcədən qarşılamaq” niyyəti ilə sıx bağlıdır.

Bu, yapon mədəniyyətinə çox uyğun olan “mae-yoroshiku” (前宜しく — öncədən qaydasına salmaq) prinsipinin qrammatik ifadəsidir.

ておく haqqında ən vacib məqam odur ki, o, vəziyyəti yalnız “hazırlamaq” deyil, həm də “hazırlayıb saxlanacaq vəziyyətə gətirmək” funksiyasını daşıyır. Bu fərq semantik mərkəzdə çox mühüm rol oynayır.

Məsələn:

- 晩御飯の前にお風呂を沸かしておく。

Bangohan no mae ni ofuro o wakashite oku.

Axşam yeməyindən əvvəl hamamı (vannanı) qabaqcadan qızdırıb hazır saxlayıram.

Yalnız “hamamı qaynadıram” demir — yeməkdən sonra rahat istifadə olunsun deyər əvvəlcədən qaynadıb hazır vəziyyətdə saxlayıram.

- 会議の前に資料を印刷しておいてください。

Kaigi no mae ni shiryō o inshashite oite kudasai.

Zəhmət olmasa iclasdan əvvəl materialları qabaqcadan çap edib hazır saxlayın.

Burada tələb edilən yalnız çap deyil; çap olunmuş sənədlərin toplanması zamanı dərhal hazır vəziyyətdə olmasıdır.

ておく konstruksiyasının funksional təbəqələri araşdırıldıqda bir neçə əsas semantik kateqoriya üzə çıxır:

1. Preparativlik (hazırlıq və tədbir görmə) (準備junbi)

Bu aspekt (preparator aspect) Bybee, Perkins və Pagliuca (1994) tərəfindən “dünya dillərində nadir qrammatik kateqoriya” kimi təsvir edilir. Onların araşdırmalarına görə, bir çox dildə hazırlıq mənası sintaktik ifadə olunur. Türk dillərində “hazırlayıb qoymaq” kimi sintaktik konstruksiya ilə verilsə də, yapon dilində buna bir köməkçi feil xidmət edir ki, bu da sistemin daha ekonomik və qrammatik cəhətdən daha inkişaf etmiş olduğunu göstərir.

- 晩ご飯のために野菜を切っておく。

Bangohan no tame ni yasai o kitte oku.

Axşam yeməyi üçün tərəvəzləri əvvəlcədən doğrayıb hazır saxlayıram.

- 発表の前に、スライドを確認しておく。

Happyō no mae ni, suraido o kakunin shite oku.

Təqdimatdan əvvəl slaydları qabaqcadan yoxlayıram.

2. PROSPEKTİVLİK, QABAQLAMA, PREVENTİVLİK (予防 / YOBŌ)

Prospektivlik funksiyası — yəni hərəkətin məzmununun onun tamamlandığı ana deyil, gələcək ana yönəlməsi — Comrie-nin (1976) aspekt nəzəriyyəsi ilə də uzlaşır. Comrie göstərir ki, prospektiv aspekt “hazırlıq, plan və gözlənilən vəziyyətə yönəlmiş hərəkətlər” kateqoriyasını təşkil edir. ておく bu kateqoriyanın yapon dilində ən bariz realizasiyasıdır.

- 忘れないように、メモしておく。

Wasurenai yō ni, memo shite oku.

Unutmayım deyə əvvəlcədən qeyd edirəm.

- 風邪をひかないように、薬を飲んでおく。

Kaze o hikanai yō ni, kusuri o nonde oku.

Soyuq dəyməmək üçün dərmanı qabaqcadan içirəm.

Bu xüsusiyyət te-shimau və ya te-iru kimi konstruksiyalardan kəskin şəkildə fərqlənir.

3. Resultativ saxlanma (結果保持 kekkahoji)

Nəticənin saxlanması (*resultative retention*) Tsujimura (2007) tərəfindən *te-arū* və *te-oku* arasındakı fərqlə izah edilir. O, göstərir ki, *てある* təsadüfi və ya neytral nəticə halını bildirir, halbuki *ておく* məqsədli hazırlığın nəticəsini saxlayır. Bu, hər iki formanı semantik baxımdan kökündən fərqləndirir.

- 窓を開けておいたから、部屋が涼しいよ。

Mado o akete oita kara, heya ga suzushii yo.

Pəncərəni əvvəlcədən açıq qoydum deyə otaq sərin olub.

- 部屋が暗くならないように、電気をつけておいた。

Heya ga kurakunaranai yō ni, denki o tsukete oita.

Otaq qaranlıq olmasın deyə işığı əvvəlcədən yandıraraq qoymuşam.

4. Praqmatik, sosial planlaşdırma funksiya (社会的段取り shakaitekidadori)

Praqmatik funksiyalar Matsumoto (1990) tərəfindən təhlil edilərək göstərilir ki, *ておく* sosial qarşılıqlı əlaqədə “öncədən məsuliyyət daşıyan davranış” göstəricisidir və danışıq aktının sosial koordinasiyasını təmin edən mexanizmdir. Yapon praqmatikası baxımından çox mühümdür. *ておく* nitq aktında “sənin üçün, mənim üçün, hamı üçün əvvəlcədən etmişəm” mənası yaradır. Yəni:

- hazırlıq
- məsuliyyət
- diqqət
- sosial harmoniya (wa 和). kimi mədəni dəyərləri gramatik olaraq əks etdirir.

- 会議がスムーズに進むように、資料を配っておいた。

Kaigi ga sumūzu ni susumu yō ni, shiryō o kubatte oita.

İclas rahat keçsin deyə materialları əvvəlcədən paylamışam.

- イベントの前に、参加者リストを作成しておく。

Ibento no mae ni, sankasha risuto o sakusei shite oku.

Tədbirdən əvvəl iştirakçı siyahısını tərtib edib hazır saxlayıram.

YAPON DİLİNDƏ *ておく* – UN MÜASİR İSTİFADƏSİ: KORPUS TƏHLİLİ

Yapon Milli Korpusu (BCCWJ, NINJAL) üzrə aparılan tədqiqatlarda göstərilir ki

ておく ən çox hazırlıq–planlaşdırma, preventiv davranış, sənədlərin və ya məlumatın saxlanması, həmçinin sosial koordinasiya olunan fəaliyyətlərdə işlənir. Bu korpus nəticələri Tsujimura (2007) və Hasegawa (2015) tərəfindən aparılan araşdırmalarla tam uyğunluq təşkil edir. Məsələn korpusda ən çox rast gəlinən kollokasiyalar:

- メモしておく (qeyd edib saxlamaq)
- 保存しておく (saxlayıb qorumaq)
- 言うておく (öncədən demək — həm də xəbərdarlıq mənası verir)
- 取っておく (bir şeyi özün üçün saxlayıb qoymaq)
- 持っておく (əlində saxlayıb hazır tutmaq)
- 準備しておく (hazırlamaq)
- 控えておく (özünü saxlayıb hazır gözləmək)

Burada “**言っておく**” xüsusi qeyd olunmalıdır. Çünki burada fiziki hazırlıq yoxdur — praqmatik hazırlıq var: öncədən bildirirəm ki, sonradan problem olmasın. Bu, yapon dilində çox vacib praqmatik normadır.

ておく KOMBİNASİYALARI: SİNTAKSİS VƏ SEMANTİK MƏHDUDİYYƏTLƏR

Yapon dilində bəzi feillər **ておく** ilə xüsusi güclü semantik birlik yaradır. Məsələn:

- hərəkət tamamlanmalı və nəticə saxlanılmalıdır;
- hərəkət texniki olaraq başa çatmalıdır;
- vəziyyət gələcəkdə lazım olmalıdır.

Bu səbəbdən **ておく** aşağıdakı feillərlə çox uyğun gəlir:

- təkrar edilmə mexanizmi olan feillər (歩き続ける, 泣き続ける)
 - hal bildirən feillər (いる, ある, 似ている)
 - ani dəyişmə feilləri (壊れる, 落ちる, できる)
- Çünki bunların nəticəsi saxlanılacaq şəkildə deyil.

DİALEKTİK FƏRQLƏR

Yapon dialektologiyasında Kansai bölgəsində **ておく** → **とく** forması geniş yayılmışdır və Miller (1971) bu cür qrammatik qısaltmaların yapon dilinin Altay dilləri ilə struktur oxşarlıqlarını daha da gücləndirdiyini qeyd edir. O, Altay dillərində də konverbiya + köməkçi feil modelinin çox güclü olduğunu göstərir.

- **しとく** (しておく)
- **読んどく** (読んでおく)
- **買っとく** (買っておく)

Bu formalar danışıq dilində o qədər yerləşib ki, artıq standart yaponca danışanların təbii qəbul etdiyi praqmatik çalara malikdir.

TARİXİ İNKİŞAF

ておく konstruksiyasının ən erkən nümunələri Edo dövrü sənədlərində görünməyə başlayır. Araşdırmalar göstərir ki:

- əvvəlcə fiziki “qoymaq və tərk etmək” mənası üstünlük təşkil edib,
- sonra nəticənin saxlanması qabarmış,
- ən sonda “hazırlıq” semantikasi qrammatikalizə olunub.

Bu mərhələ türkcədəki qoymaq → hazırlayıb qoymaq semantikasını ilə tam paralel inkişaf yoludur.

ALTAİSTİK TİPOLOGİYA İLƏ BAĞLANTILAR

Altayşünaslıq sahəsində Poppe (1965), Ramstedt (1952) və Starostin, Dybo & Mudrak (2003) yapon dili ilə türk dilləri arasında sintaktik paralelləri geniş şəkildə təhlil etmişlər. Onların hamısı “qoymaq” feilinin həm türk, həm monqol, həm də yapon dillərində “hazırlıq və nəticəlilik” mənasına keçdiyini qeyd edir və bu paralellərin genetik qohumluq deyil, areal tipologiya çərçivəsində izah edilməli olduğunu vurğulayırlar. Altayşünaslıq çərçivəsində yapon və türk dilləri arasında aşağıdakı paralellər xüsusilə güclüdür:

1. Konverbiya sistemi
2. kök–köməkçi feil modeli
3. hazırlıq aspektinin semantik olaraq mövcudluğu
4. “qoymaq” feilinin grammatik funksiyaya keçməsi
5. prospektiv və nəticə yönümlü təsvirlərin analitik şəkildə verilməsi
6. SOV söz sırası və feil sonlu morfosintaks

Türk dillərində:

- yazıb saxlamışam
- götürüb qoymaq
- hazırlayıb qoymaq
- əvvəlcədən söylədim

Yapon dilində:

- 書いておく
- 取っておく
- 準備しておく
- 言っておく

Bu paralellər türk yapon və yapon dillərindəki strukturların arasındakı semantik uyğunluqları aydın şəkildə göstərir.

NƏTİCƏ

Beləliklə, feil-ておく yapon dilində yalnız hazırlıq bildirən bir forma deyil; Comrie, Bybee, Noda, Shibatani, Kindaichi, Tsujimura və Hasegawa kimi tədqiqatçıların əsərləri göstərir ki, bu konstruksiya həm tamamlanmış hərəkətin nəticəsinin saxlanması, həm gələcəyə yönəlmiş məqsədli planlaşdırmanı, həm preventiv davranışı, həm də benefaktiv və sosial koordinasiya olunan iş bölgüsünü ifadə edən kompleks aspektual konstruksiyadır. Bu forma həm struktur, həm semantik, həm funksional, həm də areal tipoloji baxımdan çox əhəmiyyətlidir və yapon dilinin aspektual sisteminin ən parlaq nümunələrindən biri kimi

qiymətləndirilə bilər. Bu fakt yapon dilinin Altay dillərinin təsiri altında formalaşdığı anlamına gəlmir, lakin geniş Avrasiya qrammatik arealı daxilində paralel inkişafın mümkün olduğunu göstərir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Bybee, J., Perkins, R., & Pagliuca, W. (1994). *The evolution of grammar: Tense, aspect, and modality in the languages of the world*. University of Chicago Press.
2. Comrie, B. (1976). *Aspect: An introduction to the study of verbal aspect and related problems*. Cambridge University Press.
3. Hasegawa, Y. (2015). *Japanese: A linguistic introduction*. Cambridge University Press.
4. Heine, B., & Kuteva, T. (2002). *World lexicon of grammaticalization*. Cambridge University Press.
5. Kindaichi, H. (1988). *Nihongo dōshi no asupekuto* [Yapon dilində feillərin aspekti]. Iwanami Shoten.
6. Matsumoto, Y. (1990). Constraints on grounding in Japanese. *Linguistics*, 28(4), 815–850.
7. Miller, R. A. (1971). *Japanese and the other Altaic languages*. University of Chicago Press.
8. Moriyama, T. (2000). Nihongo no jikan hyōgen to asupekuto. In N. Tsujimura (Ed.), *The handbook of Japanese linguistics* (pp. 221–245). Blackwell.
9. Noda, H. (1997). *Asupekuto to modariti* [Aspekt və modalitet]. Kuroshio Shuppan.
10. Poppe, N. (1965). *Introduction to Altaic linguistics*. Harrassowitz.
11. Ramstedt, G. J. (1952). *Introduction to Altaic linguistics*. Finno-Ugrian Society.
12. Shibatani, M. (1990). *The languages of Japan*. Cambridge University Press.
13. Starostin, S., Dybo, A., & Mudrak, O. (2003). *Etymological dictionary of the Altaic languages*. Brill.
14. Tsujimura, N. (2007). *An introduction to Japanese linguistics* (2nd ed.). Blackwell.

Rəyçi: fil.e.d., prof. Oqtay Cəlilbəyli